

PRVKY SKUPINY ZINKU - KOVY 12. SKUPINY

(zinek, kadmium, rtuť)

Charakteristika:

- elektronová konfigurace prvků skupiny zinku je $(n-1)d^{10} ns^2$
- protože mají zcela zaplněné d orbitaly, nevyhovují definici přechodných kovů (historicky se k nim ale řadí)
- zcela zaplněné d orbitaly jsou velmi stabilní elektronovou konfigurací, a proto se elektrony z d orbitalů nepodílejí na chemických vazbách
- nejstabilnější konfigurace nastává po odtržení elektronů z orbitalů s, za vzniku stabilních iontů Zn^{2+} , Cd^{2+} , Hg^{2+} , Hg_2^{2+} = dimerní iont (neobsahuje jednomocné kationy Hg^+ , ale dvojmocné dvouatomové ionty Hg_2^{2+} stabilizované vazbou kov - kov)
- rtuťnaté a rtuťné soli silných kyselin jsou bezbarvé
- všechny tři kovy mají poměrně nízké body tání, které s rostoucím protonovým číslem klesají (rtuť je za běžné teploty jediným kapalným kovem)
- větší náboj jádra - menší poloměr, (vyšší hustota zejména u rtuti 13,6)
- s vodou nereagují ani za tepla, ochotně reagují se sírou za vzniku nerozpustných sulfidů, hydroxidy jeví slabě zásaditý charakter a jsou nerozpustné ve vodě
- uhličitany se snadno rozkládají teplem na oxidy a CO_2 ($HgCO_3$ až na Hg , CO_2 , O_2)
- zinek a kadmium patří mezi neušlechtilé kovy rtuť je kov ušlechtilý
- schopnost tvořit komplexní sloučeniny

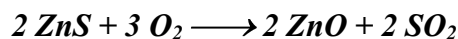
ZINEK

Výskyt:

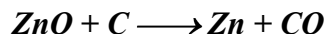
- α - ZnS - sfalerit
- β - ZnS - wurtzit
- $ZnCO_3$ - smithsonit

Výroba:

Pražením z rud ZnS a $ZnCO_3$ a jeho redukcí kolem $1000^\circ C$

Redukce ZnO se misí provádět za varu. Při nižších teplotách se provést nedá (zpětná oxidace Zn)

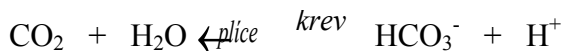
Vyrobený zinkové páry jsou prudce ochlazovány kapalným olovem. Zinek se pak od olova odděluje jako kapalina a dočišťuje se destilací (při destilaci se odstraňuje stopové kadmium - příměs v rudě)

Elektrolyticky - při této výrobě se rozpustí ZnO ve zředěné kyselině sírové. Vzniklý roztok $ZnSO_4$ se elektrolyzuje. Výsledkem je velmi čistý zinek, který se vylučuje na hliníkové katodě.

Vlastnosti Zn:

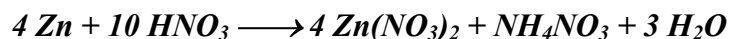
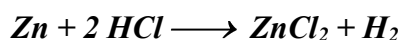
Zinek je modrobílý lesklý amfoterní neušlechtilý kov. Vlivem vlhkého vzduchu se povléká vrstvičkou oxidu a tím ztrácí svůj lesk. Dobře vede teplo a elektrický proud. Je kujný a tažný (dá se

válcovat na plech a vytahovat v drát) pouze v rozmezí teplot 100 až 150°C. Při teplotách mimo toto rozmezí je značně křehký (zejména při teplotách nad 200°C, kdy ho lze rozetřít na prášek). Patří mezi biogenní prvky, je součástí enzymu, který je v červených krvinkách savců a jehož úkolem je katalyzovat rovnovážnou reakci:

Na vzduchu se oxidují na ZnO. Reaguje halogeny, se sírou, s kyselinami i s hydroxidy.

Příklady reakcí:

Pozn.: Reakcí zinku s koncentrovanou kyselinou sírovou vzniká síran zinečnatý, oxid siřičitý a voda.

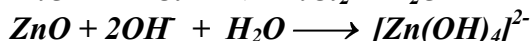
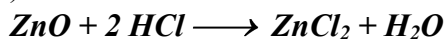

Použití zinku:

Pokovování oceli (pozinkovaný plech), slitiny, redukční činidlo, výroba elektrod suchých článků akumulátory, sloučeniny zinku.

Sloučeniny zinku:

ZnO - oxid zinečnatý - bílý prášek, nerozpustný ve vodě, rozpustný v kyselinách i hydroxidech (má amfoterní povahu)

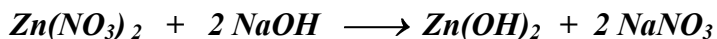
Připravuje se spalováním par Zn, nebo rozkladem ZnCO₃ i Zn(OH)₂

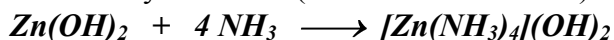
použití při výrobě pryže, barev (zinková běloba), laků, tmelů, kosmetických pudrů, zásypů

Pozn.: zinková běloba - bílý pigment, který má výhodu v tom, že působením H₂S vzniká bílý ZnS, takže nedochází k barevným změnám

Zn(OH)₂ - je bílá, ve vodě nerozpustná gelovitá amfoterní látka. Vzniká srážením zinečnatých solí roztoky hydroxidů

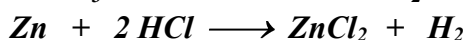
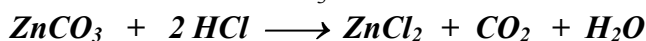

Je rozpustný s kyselinách i hydroxidech (i v roztoku amoniaku)

ZnCl₂·2 H₂O - dihydrát chloridu zinečnatého je bezbarvá, hygroskopická, krystalická látka.

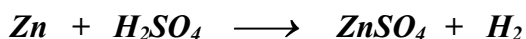
Připravuje se rozpouštěním Zn nebo ZnCO₃ v HCl

ZnF₂, ZnCl₂ - bezvodé - příprava reakcí bezvodého HF, HCl se Zn

ZnBr₂, ZnI₂ - bezvodé - příprava přímou syntézou daných prvků

ZnSO₄·7 H₂O - heptahydrát síranu zinečnatého (bílá skalice) - bezbarvá sklovitě lesklá krystalická látka, která při prudkém zahřívání taje ve své krystalové vodě. Připravuje se reakcí zinku ZnO se zředěnou H₂SO₄.

Použití: k pozinkování, impregnaci dřeva, v barvířství k potiskování tkanin, elektrolyt při výrobě zinku elektrolytickou rafinací.

$Zn(NO_3)_2$ - dusičnan zinečnatý tvoří bílé krystaly. Přípravuje se rozpouštěním zinku v HNO_3

ZnS - sulfid zinečnatý je bílý prášek nerozpustný ve vodě. Slouží jako bílý pigment, zpravidla ve směsi se síranem barnatým - *litopon*

$ZnCO_3$ - vznik: $ZnO + 2 H_2CO_3 \longrightarrow ZnCO_3 + CO_2 + 2 H_2O$

KADMIUM

Kadmium - je bílý, lesklý, měkký neušlechtilý kov, který se dá krájet nožem. Je tažné a kujné. Vede tepelo a elektrický proud. Svými vlastnostmi se podobá zinku, s neoxidujícími kyselinami reaguje za vzniku vodíku, oxidující kyseliny redukuje. Není amfoterní, tj. nereaguje s roztoky hydroxidů. Na vzduchu se oxiduje na CdO . Reaguje s halogeny, sírou i dalšími nekovy.

Sloučeniny kademnaté jsou mimořádně toxické (kadmium je schopné nahradit zinek vázaný v enzymech a tím negativně zasáhne do příslušných metabolických reakcí). Dlouhodobý příjem Cd vede k selhání ledvin.

CdO - hnědý, nerozpustný prášek vznikající spalováním kadmia

$Cd(OH)_2$ - hydroxid kademnatý bílá látka, nereaguje s hydroxidy

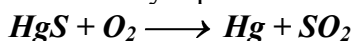
CdS - kadmiová žlut' (pigment) $Cd^{2+} + H_2S \longrightarrow Cd + 2H^+$

RTUŤ

Výskyt:

HgS - cinabarit - rumělka

Výroba: - pražením rumělky v proudu vzduchu a kondenzací vznikajících par

Čistí se destilací za sníženého tlaku či prokapáváním přes 3% HNO_3

Vlastnosti:

Rtuť je těžký ($\rho = 13,6 \text{ g.cm}^{-3}$) stříbrolesklý tekutý kov, tuhne při -39°C , vede elektrický proud, má konstantní objemovou roztažnost, jeho jednoatomové páry jsou prudce jedovaté. S některými kovy (K, Na, Ag, Au, Zn, Cd, Sn, Pb) tvoří tekuté nebo tuhé slitiny tzv. *amalgámy*. (Mn, Fe, Co, Ni amalgamy netvoří). Mezi významné amalgámy patří amalgam sodíkový $NaHg_x$, používaný jako silné redukční činidlo, a rychle tuhnoucí amalgam kadmiový, používaný v zubním lékařství. Již za chladu reaguje s halogeny a sírou. Při běžných teplotách nereaguje se vzdušným kyslíkem, za vyšší teploty se oxiduje na červený HgO . Nereaguje s roztoky alkalických hydroxidů. Rtuť je ušlechtilý kov. Rozpouští se pouze v kyselinách, které mají oxidační účinky.

konc. H_2SO_4 : $Hg + H_2SO_4 \longrightarrow HgSO_4 + SO_2 + 2 H_2O$

zředěná HNO_3 : $6 Hg + 8 HNO_3 \longrightarrow 3 Hg_2(NO_3)_2 + 2 NO + 4 H_2O$

koncentrovaná HNO_3 : $Hg + 4 HNO_3 \longrightarrow Hg(NO_3)_2 + 2 NO_2 + 2 H_2O$

Pozn. Zda dojde ke vzniku solí rtuťných nebo rtuťnatých, závisí na oxidačních schopnostech použité kyseliny, její koncentraci a také na tom, zda je při reakci v nadbytku rtuť, nebo kyselina.

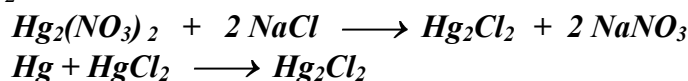
Použití rtuti:

Náplň teploměrů, manometrů, extrakce zlata a stříbra, do výbojek, třaskavá rtuť, slitiny, elektrody (polarografie), zrcadla

Sloučeniny Hg:

1. **RTUŤNÉ** - Obsahují dimerní iont Hg_2^{2+} . Je pro něj typická stabilizace vazbou kov - kov (Hg - Hg) $^{2+}$. Ve vodě jsou většinou nerozpustné (kromě dusičnanu, chlorečnanu a chloristanu), mají silné redukční účinky.

Hg_2Cl_2 - chlorid rtuťný - kalomel. Přípravuje se srážením Hg_2^{2+} solí chloridy, nebo zahříváním směsi Hg a $HgCl_2$.

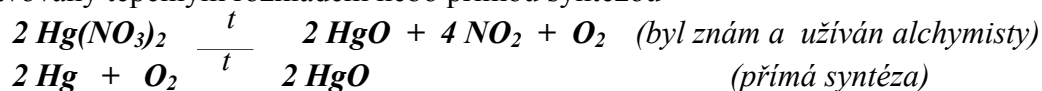
Bílý prášek nerozpustný ve vodě a ve zředěných kyselinách. Reakcí s hydroxidy poskytuje černý oxid rtuťný Hg_2O . Používá se k výrobě kalomelových elektrod, měřící technika (elektrochemie), dříve v lékařství jako projímadlo.

$Hg_2(NO_3)_2$ - dusičnan rtuťný. Vzniká rozpouštěním Hg ve 25% HNO_3

2. **RTUŤNATÉ** - Hg^{2+} se obvykle připravují rozpouštěním HgO v příslušných kyselinách.

HgO - oxid rtuťnatý se vyskytuje ve dvou modifikacích (formách) podle způsobu výroby:

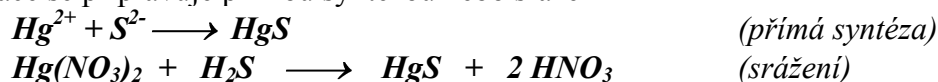
a) červený připravovaný tepelným rozkladem nebo přímou syntézou

b) žlutý $HgCl_2 + 2 NaOH \longrightarrow HgO + 2 NaCl + H_2O$ (srážení)

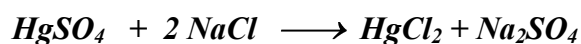
HgS - sulfid rtuťnatý je nejedovatý, v přírodě se vyskytuje ve dvou modifikacích rozpustných pouze v lučavce královské. V laboratoři lze připravit obě modifikace.

a) černá modifikace se připravuje přímou syntézou nebo srážením

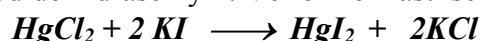
b) červená modifikace (rumělka, čínská červen) vzniká sublimací černé formy **HgS**

HgCl₂ - chlorid rtuťnatý zvaný sublimát proto, že se připravoval sublimací ze směsi síranu rtuťnatého a chloridu sodného.

Je to bílý, krystalický, prudce jedovatý prášek rozpustný ve vodě a ethanolu. Používá se k hubení škůdců a moření obilí, v lékařství proti infekčním chorobám.

HgI - jodid rtuťnatý je červený krystalický prášek nerozpustný ve vodě. Přípravuje se srážením rtuťnatých solí jodidem draselným. Ve formě masti se používá k léčbě kožních chorob.

V přebytku roztoku KI se rozpouští na světle žlutý $K_2[HgI_4]$. Směs $K_2[HgI_4]$ a NaOH tvoří tzv.

Nesslerovo činidlo používané v analytické chemii k důkazu NH_4^+ iontů a NH_3 - při reakci vzniká žlutohnědá sraženina.

Hg(NO₃)₂ - dusičnan rtuťnatý je velmi jedovatý, je to bezbarvá krystalická látka používaná v analytické chemii jako tzv. Millonovo činidlo (k důkazu bílkovin a fenolů).